

Oponentní posudek disertační práce Mgr. Zuzany Svatošové

Téma práce: Gender ve výtvarné výchově

Autorka posudku: PhDr. Leonora Kitzbergerová, Ph.D.

Zuzana Svatošová se ve své disertační práci věnuje genderu, tedy tématu, které je průběžně, viditelně i skrytě aktuální v každodenní praxi školní výtvarné výchovy, bez ohledu na to, jaký je právě stav široké společenské debaty a aktivit s ní souvisejících.

Výrazně feminizované kolektivy vyučujících ve školách zajišťujících všeobecné vzdělávání si většinou vytvářejí a udržují své specifické mentální a sociální nastavení, v němž jsou otázky a problémy spojené s tematikou genderu, ve velmi dobré víře ve funkci zdravého rozumu, často bagatelizovány nebo označovány za vyřešené či nedůležité, případně odsouvány s poukázáním na jejich módní, časově omezenou platnost. Zjišťování současného stavu a ohledávání možností jeho dalšího vývoje tvoří jednu z pozic, z níž lze téma genderu nahlížet.

Druhou pozici tvoří oborový diskurs výtvarné výchovy, směřující ke stále komplexnějšímu pojetí výchovně vzdělávacích cílů. Ty kromě tradičních, společností přijímaných a vyžadovaných, povětšinou nenáročných cílů, nově zahrnují například rozvoj kritického myšlení, tak i utváření a posilování žákovských postojů odpovídajících současnému stavu poznání sociálních a kulturních charakteristik společnosti. Zuzana Svatošová ve své disertační práci propojuje problematiku genderu s vizuální gramotností. Vizuální gramotnost je v současnosti jednou ze zásadních složek cílové oblasti výchovně vzdělávacího obsahu výtvarné výchovy. U nás dosud není zahrnuta v kurikulárních dokumentech, ale je definována, zkoumána a rozvíjena i v mezinárodním kontextu jako nezbytná kompetence završující výchovně vzdělávací obsah výtvarné výchovy.

Třetí pozici pak představují žáci, kteří jsou subjektem výchovného a vzdělávacího působení. I tato pozice musí být zmíněna, ačkoliv jsou její stanoviska v realitě i v disertační práci tlumočena jinými účastníky vzdělávacího procesu. Žáci zastupují živou, spontánně reagující a samostatně myslící, tvořivou sociální skupinu, která si sice nemá možnost sama vybírat témata práce, ale svým přístupem v oblasti tvorby i reflexe zřetelně zrcadlí jejich aktuálnost a závažnost.

Všechny zmiňované pozice jsou v disertační Zuzany Svatošové přiměřeně zastoupeny a jejich role ve zpracování tématu reprezentovány. Významným rysem práce Zuzany Svatošové je formulační a argumentační pečlivost, s níž autorka předkládá své poznatky. Naléhavost a aktuálnost tématu tak vyvstává nikoli pod tlakem argumentů, spíše jako nezbytný důsledek vložené pozornosti a soustředění na téma. Teoretické zázemí disertační práce zahrnuje jak obecně předpokládané aktuální zdroje z oblasti genderu, feminismu a současné filosofie, ale v souladu s charakterem současné výtvarné výchovy také z oblasti práce se znakovými systémy, především nepominutelné základní poznatky z oblasti sémiotiky. Zde je v souladu se zaměřením a rozsahem práce další směr uvažování spíše naznačen, oborově využitelný způsob uvažování o znaku je čtenáři představen především v přístupu Rolanda Barthesa.

Přihlášením k postmodernímu společenskému i vědeckému diskursu autorka vyzdvihuje především prvek osobní zodpovědnosti každého účastníka vzdělávacího procesu i v širším smyslu člena současné společnosti. Významným vnitřním motivem práce se tak stává odpovědnost učitele za vztahy, za

jejich reflexi, ale také za vlastní orientaci v problematice. Ve výzkumné části pak mimoděk postihuje vzdálenost, která dělí teoretické formulace poznatků a stanovisek a běžnou, živou praxi, stejně jako tajuplnou moc, kterou mají nad myšlením a tvorbou svých žáků paní učitelky.

Gender je tématem dlouhodobě zjevně i skrytě aktuálním. Škola by měla být schopna podpořit žáky v rozvíjení schopnosti registrovat skryté společenské tlaky, jejich projevy a jejich strategie, ale také je učit jim čelit, reflektovat je, pojmenovávat a komentovat, a tím oslabovat jejich vliv a moc. Zatímco zjevné aktualizace tématu můžeme přičítat i módním vlnám, skrytá aktuálnost se významně dotýká vzdělávacího obsahu výtvarné výchovy.

Cílem práce bylo účinně přispět k širšímu teoretickému a oborově zaměřenému didaktickému pojetí genderové problematiky, k níž celkové společenské nastavení stále není příliš vstřícné. Realizovaný výzkum potvrzuje, že otevřené a záměrné problematizování společenských vztahů, které jsou navíc většinou přijímány jako spíše uspokojivé, je jen ve velmi malé míře cílem pedagogického uvažování učitelů/učitelek v praxi. Tematizace genderu v praxi výtvarné výchovy je spíše nahodilá a dílčí, nalézána a uplatňovaná více intuitivně než v rámci jasného plánu. Disertační práce tuto situaci jednak mapuje, jednak přináší podněty pro žádoucí posuny a změny, kromě důkladně zpracovaného teoretického zázemí také v podobě nabídky metod a ukázek práce se žáky. Gender je zde nahlížen především jako způsob jednání, který může být podroben pozorování a aktivní, tvůrčí i verbální reflexi.

Autorka vychází především z pečlivého studia a kritického čtení pramenů, které spolu s vlastní pedagogickou zkušeností formovaly její vyzrálý náhled na téma. Použité výzkumné metody odpovídají současnému pojetí pedagogického výzkumu. Autorka v první části výzkumu vytvořila kvantitativně-kvalitativní studii mapující na základě dotazníkového šetření situaci ve školním prostředí ohledně výběru genderových témat, volby metod práce s nimi a cílů, k nimž výuka směřovala. Druhá, kvalitativní studie je založena na analýze řízených rozhovorů s učiteli a odhaluje jejich většinou intuitivní přístup ke genderové problematice a jejímu uplatnění ve výuce. Sama autorka si uvědomuje a reflektuje meze těchto dvou přístupů a navrhuje pro další výzkum metody založené na přítomnosti výzkumníka ve výuce a společné reflexi vyučovacího procesu s učiteli. Výsledky prezentované v práci potvrzují účinnost a relevanci použitých výzkumných metod. Výzkum dokládá empirický charakter výtvarné výchovy v tom smyslu, že obsahy výuky se mění a reagují na dobové výzvy spíše z vnitřní okamžité potřeby konkrétních učitelek než z pozic podložených znalostí teoretických východisek.

Práce přináší oborový pohled na stav genderové problematiky v současné škole, současně nabízí spolehlivý a účinně komentovaný přehled relevantních aktuálních zdrojů v oblastech souvisejících teorií. Základní poznatek o spíše rezervovaném vztahu pedagogické veřejnosti k tématu je v kontextu práce představen především jako prostor pro změnu a pro širší využívání nových poznatků a metod práce. Téma genderu je v souladu se současným pojetím výtvarné výchovy nahlíženo především jako příležitost k dialogu a k širšímu poznávání společenských vlivů a možností a metod manipulace. Vizualní gramotnost pak vychází z této konstelace jako zásadní a nezbytná cílová kompetence.

Disertační práce Zuzany Svatošové je významným příspěvkem nejen k možnostem účinné aktualizace genderové problematiky v dnešní škole. Zpřesňuje představu a význam vizuální gramotnosti jako jednoho z cílů výuky a posiluje také vnímání a prezentaci výtvarné výchovy jako plnohodnotného výchovně vzdělávacího prostředí, které má výrazný potenciál v oblasti rozvoje kritického myšlení, účinné tvůrčí reflexe vlastních zkušeností a postřehů, a tím i celkového rozvoje osobnosti žáků. Směřuje k dalšímu zpřesnění očekávaných výchovně vzdělávacích obsahů a kulturně společenských kontextů školní výtvarné výchovy. Potvrzuje nezbytné propojení oborové teorie s dalšími oblastmi společenských věd, nezbytnou průběžnou aktualizaci teoretických východisek pro stanovování cílů

výuky i podstatné propojení s výzkumnou praxí. Nevyslovenými, ale v práci zřetelně přítomnými motivy jsou také nutnost průběžného dalšího vzdělávání učitelů a potřeba péče o jejich společenskou i profesní prestiž.

Disertační práce Mgr. Zuzany Svatošové s názvem Gender ve výtvarné výchově splňuje podmínky kladené na tato řízení.

V Praze dne 27. ledna 2022

PhDr. Leonora Kitzbergerová, Ph.D.